

“મસ્ત લેકચર હતું.” મેં જહોનની પ્રશંસા કરી.

“થેન્ક્સ કેવ..” મિત્રોની આ આદત હોય, નામમાંથી ગમે તે શબ્દ કાઢી નાંખે અથવા ઉમેરી દે. ‘કેવ+ઇન= કેવિન!’

“હવે ફરી ઇન્ડિયા ક્યારે આવીશ?” મેં પૂછ્યું.

“શિયાળામાં, મેરેજ સિઝનમાં. અમે એનઆરઆઈ લગ્ન કરી જતા રહીએ અને પછી લગ્ન માટે જ આવીએ.” એ હસ્યો, અમે હસ્યા.

જામનગર બાયપાસથી પસાર થયા ત્યાં જહોનને યાદ આવ્યું, “હું ભૂલી જાઉં એ પહેલાં કહી દઉં, એક સલાહ આપવાની હતી.”

જહોન મારા એવા મિત્રોમાં છે, જેની સલાહને હું સાંભળું, માનું અને અમલમાં પણ મૂકું!

“ફોડો બોમ્બ” મેં કહ્યું.

“એક એસોસિયેટ રાખી લે. તારામાં શીખવવાની આવડત છે, મેં જોયું. કોઈ પણ માણસ જે બાબતમાં હોશિયાર હોય એણે પોતાના પૂરતું ન રાખવું જોઈએ.”

મને તો હસવું આવી ગયું, “સાચું કે છે કે મજાક કરે છે?”

“તારે હવે તને ગમતાં, નવી ટેકનોલોજીવાળા અને પ્રમાણમાં અઘરાં કેસીસ પર ફોકસ કરવું જોઈએ. સહેલા કેસીસમાંથી એસોસિયેટ શીખશે અને તને પણ હળવાશ લાગશે.” એ ગંભીર હતો.

“બહારની કોઈ વ્યક્તિ આવે તો કામમાં અડચણ જેવું ન લાગે?”

“અરે! ઊલટાનું તને વધુ મજા આવશે. તને કોઈ રોલ મોડેલ તરીકે જોતું હોય, તો તારી કામ કરવાની ચીવટ પણ વધી જાય. તારું પોતાનું લેવલ એક સ્ટેપ ઉપર આવશે. તમારા બંને માટે આ વિન-વિન સિચ્યુએશન થઈ જશે.”

“તું જેમ મને મોટિવેટ કરે છે એમ હું પણ કરું એમ ઇચ્છે છે તું?”

“હું તો ખાલી વ્હોટ્સએપથી કેસ ડિસ્કસ કરતો હોઉં, તો પણ તને એ ઇન્સ્પાયર કરતું હોય, તો વિચાર કે તું કોઈની જિંદગીમાં કેટલો ચેન્જ લાવી શકે?”

અમે એરપોર્ટ પહોંચ્યા. જહોન ‘બોર્ડિંગ’ માટે ગયો એ પહેલાં અમે હોસ્ટેલપુરાણ શરૂ કર્યું અને જાણે પાછાં દસ-બાર વર્ષ નાનાં થઈ ગયાં.

ઘર તરફ પાછાં ફરતાં પહેલાં હું પાંચ મિનિટ કારમાં જ બેઠો અને તાત્કાલિક નિર્ણય કર્યો કે જહોને કહ્યું એ કરવામાં આવશે.

બીજા દિવસે સવારે પહેલું કામ કર્યું ‘વેકેન્સી ફોર એન એસોસિયેટ ડેન્ટલ સર્જન’ ટાઇપ કરી અને લગભગ બધા સોશિયલ મીડિયા એકાઉન્ટ્સમાં એ મેસેજ પોસ્ટ કર્યો. પહેલા જ દિવસે ત્રણ અરજી આવી. હું એક પછી એક એમ દરેકને મળ્યો. હું સામાન્ય રીતે મારી આંતરિક સ્ફુર્ણાથી નિર્ણયો લેવા ટેવાયેલો છું. મને જે વ્યક્તિનાં સ્પંદનો બંધબેસતાં લાગે એની પસંદગી જ હું કરી શકું. કહેવાનો અર્થ એ કે વધુ માર્ક્સ કે

વધુ અનુભવ કે દેખાવ એ બધા માપદંડો પછી આવે. પ્રીતિ, મને એ રીતે યોગ્ય લાગી. મને એવું લાગ્યું કે મારા કામ અને સ્ટાફમાં એ પેલું પારસીઓવાળું પ્રખ્યાત વિધાન છે ને, ‘દૂધમાં સાકરની જેમ...’ એમ એ ભળી જશે. છતાં મને હંમેશાં એ આદત રહી છે કે કોઈને મારી ‘પર્સનલ કે પ્રોફેશનલ સ્પેસ’માં આવવા દેતાં પહેલાં હું થોડો સમય લેતો હોઉં છું. લગભગ એક અઠવાડિયા પછી મેં પ્રીતિને જાણ કરી!

બીજા જ દિવસે ઓણે આવવાનું શરૂ કર્યું. વ્યવસ્થિત ઇસ્ત્રી કરેલા ડ્રેસમાં એ એના માટે નક્કી થયેલા સમયે હાજર હતી. અને એ વાત વિશે મને સ્ટાફે કહ્યું ત્યારે ખ્યાલ આવ્યો! મેં મારી જાતને ટપારી અને નક્કી કર્યું કે હું પણ વહેલો આવીશ. હું એનો ‘મેન્ટર’ બનવાનો હતો અને એ જ મને એક પાઠ તો શીખવી ચૂકી હતી! ‘જહોન સાચો હતો...’ મેં વિચાર્યું અને કામે લાગ્યો.

મેં એ દિવસના એ સેશનમાં ઍપોઇન્ટમેન્ટ કેવી રીતે આપવામાં આવી છે, ટ્રીટમેન્ટ કેવી રીતે કરશું એવી વાતોથી એને જરા હળવું વાતાવરણ આપવા કોશિશ કરી. પછીના થોડા દિવસો સુધી એ રીતે જ અમારો દિવસ શરૂ થતો. એ પોતે ભલે ક્વોલિફાઇડ ડેન્ટલ સર્જન હતી, પણ પરીક્ષાઓ પાસ કરવી અને સ્વતંત્ર ક્લિનિક ચલાવવું એ બંને અલગ બાબતો છે. એટલે મેં નક્કી કર્યું કે હું એક પ્રોગ્રામ ડિઝાઇન કરું જેનાથી એ તો સારી રીતે શીખે જ, સાથે-સાથે ક્યારેક એની જગ્યાએ બીજું કોઈ આવે તો એ વખતે કામ સરળ બની જાય. હું સતત ધ્યાન રાખતો કે હું એનો મેન્ટર બનીને રહું, ‘બોસ’ નહીં. એના હાથમાં આગળ જતાં કામ સોંપતાં પહેલાં હું ઇચ્છતો હતો કે એ સ્પષ્ટ હોય કે એ કેવી રીતે કામ કરશે. અઘરામાં અઘરા કામમાં જો સ્પષ્ટ અભિગમ હોય તો એ સહેલું બની જતું હોય છે. જાણે રોજબરોજ થતું જ હોય.

ત્યારે એણે બે વર્ષ કામ કર્યું, પછી એ પોતાની જિંદગીમાં આગળ વધી. એ પછી લગભગ બીજા ત્રણેક વર્ષ જતાં રહ્યાં. થોડા દિવસો પહેલાં એ અચાનક આવી. થોડી વાતો કર્યા પછી સ્ટાફ સહિત અમે સૌ ખુશ થયા એવા સમાચાર એણે આપ્યા, એ પ્રેગનન્ટ હતી! અમે ખાણી-પીણીની નાની પાર્ટી પણ કરી. પછી એ બોલી, “સર, હું ફરીથી ક્લિનિક જોઈન કરી શકું?”

મને દૂર-દૂર સુધી એવો વિચાર પણ નહોતો કે એ આવું કંઈ પૂછશે, હું થોડી વાર શાંત રહ્યો. પછી મેં કહ્યું, “ડૉ. પૂર્વ અહીંયાં છે જ અને...” પછી ડૉ. પૂર્વ તરફ જોઈને હું હસ્યો, “... એને રિપ્લેસ ન કરવો પડે એવું કામ પણ કરે છે. બાકી તો તું જાણે છે કે અહીંયાં એનાથી વધારે જરૂર પણ નથી. અને તું પ્રેગનન્ટ છે તો તારે ઇન્ફેક્શન અને રેડિયેશનથી બચવું પણ જોઈએ.”

મારે કોઈ ચોક્કસ કારણ વગર એને ના કહેવી નહોતી. એટલે મેં એક પછી એક કારણો આપ્યાં. પણ એ મક્કમ હતી,

“સર, તમે મારા માટે માત્ર એક ડેન્ટલ સર્જન નથી. હું તમને એક મેન્ટર તરીકે જોઉં છું, લાઇફ મેન્ટર. હું જાણું છું કે હેલ્થ જાળવવી જોઈએ, પણ મારામાં સતત પોઝિટિવિટી રહે એ પણ જરૂરી છે. મારી અંદર જે જીવ આકાર લઈ રહ્યો છે, એના ગ્રોથ માટે મારા વિચારો પણ એટલા જ ઇમ્પોર્ટન્ટ છે. જો તમને યોગ્ય લાગે તો મારે એ દિવસો ફરીથી જીવવા છે, જ્યારે આપણે હ્યુમન સાયકોલોજી અને લાઇફ ફિલોસોફીની વાતો કરતાં.”

હું જોઈ શકતો હતો કે એ સ્પષ્ટ છે અને ‘જો તમને યોગ્ય લાગે તો’ એ તો ઔપચારિક વાત જ છે. મને થયું કે પ્રીતિને મારે ‘ના’ ન કહેવી જોઈએ. છતાં મેં છેલ્લી વાત એની સામે મૂકી, “તારા પરિવારમાં કોઈને વાંધો નથી એ પાક્કું કરી લે પછી વિચારીએ.”

“એમને કોઈ વાંધો નથી. હું વાત કરીને જ આવી છું.” એ તૈયાર જ હતી.

એસોસિયેટ ડોય, મિત્ર ડોય, બહેન ડોય, પત્ની ડોય, મા ડોય કે દીકરી... સ્ત્રી જ્યારે તમારી જિંદગીમાં જોડાય છે, પછી એ એનું જ ધાર્યું કરે છે, તમને માત્ર એવું લાગે છે કે નિર્ણય તમે કર્યો. મેં મનોમન વિચાર્યું, બધા સ્ટાફ સામે જોઈ એક સ્મિત કર્યું અને પ્રીતિ ફરી અમારા ક્લિનિકનો ભાગ બની ગઈ.

અમે નક્કી કર્યું કે એના માટે કામના કલાકો પણ ઓછા રહેશે અને એક્સ-રે કે એવી કોઈ પણ બાબત જેનાથી એને તકલીફ પહોંચે એમ ડોય ત્યારે એ બાજુની ચેમ્બરમાં જતી રહેશે. પૂર્વનું કામ બરાબર હતું, સ્ટાફ પણ પૂરતો હતો છતાં પ્રીતિનો હક હતો, એ ઇચ્છે તો જોડાઈ શકે. જોકે એ વાત પણ હતી કે મને ધીમે-ધીમે જ એ સમજાવાનું હતું કે પ્રીતિને આ રીતે ફરી મોકલીને સૌને એક તાંતાણે બાંધતી એ અજાણી શક્તિ શું કરવા માગે છે!

હું ઘરે ગયો ત્યારે લાગ્યું કે આપણું મગજ અજબ-ગજબ રીતે કામ કરે છે. એને બસ પોતાની જૂની ફિલ્મો શરૂ કરવા કોઈ બહાનાની જરૂર પડે અને પછી એ શરૂ કરી દે, એ બધું જ બતાવવાનું જે કેટલાંય વર્ષો પહેલાં બન્યું હોય. હું યાદ કરતો હતો એ પ્રીતિને જે થોડાં વર્ષો પહેલાં આવી હતી. પાંચેક વર્ષ પહેલાંની એ પ્રીતિ!

સમય બાબતે ચોક્કસ અને કઠ્ઠાગરી, પણ એ ખૂલીને વાત નહોતી કરી શકતી. આત્મવિશ્વાસનો પણ અભાવ હતો. દાંતના વિષયમાં તો સ્વાભાવિક છે કે એ હજુ શરૂઆત કરી રહી હોય એટલે થોડો ડર હોય, પણ મને સતત લાગ્યા કરતું કે એ કંઈક છુપાવે છે.

ત્યારે શરૂઆતના દિવસોમાં એક ટીમ તરીકે સાથે મળીને

કેમ કામ કરવું એ સમજાવ્યું. દરેક ક્લિનિક કેટલાક સિદ્ધાંતો પર ચાલતું હોય એ પણ સમજાવ્યું. સ્ટાફ મેમ્બર્સને કેવી રીતે સાચવવા અને કામ કેવી રીતે થાય એ પણ સમજાવ્યું. પછી મેં સ્ટાફ મેમ્બર્સના આવવા-જવાનો સમય, પગાર, સ્ટોક એવી બધી જવાબદારી એને સોંપેલી. જેથી એનો આત્મવિશ્વાસ પણ વધે અને સ્ટાફ પણ એને માન આપે. કારણ કે જૂના સ્ટાફ મેમ્બર્સ તો એટલા તૈયાર થઈ ગયા હોય છે કે નવી વ્યક્તિ, પછી ભલે એ ડેન્ટલ સર્જન હોય, જો એ ઓછું જાણતી હોય તો એને શીખવી શકે. મેં એને એક બુક આપી જે એડવાન્સડ ક્લિનિકલ પ્રોટોકોલ્સ વિષય પર હતી. પ્રેક્ટિકલ કામ કરે એ પહેલાં થિયરી પણ સમજાય એ જરૂરી હતું. આ બધું ચાલતું હોવા છતાં હું જોઈ શકતો કે એ પૂરેપૂરી ડૂબીને કામ નહોતી કરી શકતી, મેં એક મેન્ટર તરીકે એને પ્રોત્સાહન આપવાનું ચાલુ રાખ્યું, હું ઇચ્છતો હતો કે એ ધીમે-ધીમે ખૂલે અને પછી મને જાણવા મળે કે એની જિંદગીમાં શું ચાલી રહ્યું છે.

એક દિવસ, હું એક પેશન્ટ સાથે વાત કરતો હતો. પચાસેક વર્ષની ઉંમર હશે. કદાચ થોડી વધારે. એ પહેલી વાર એકલા આવ્યા હતા, નહીં તો એમના પતિ એમની સાથે જ હોય. જેવા એ ચેમ્બરમાં આવ્યા કે તરત જ એમના ચહેરા પરથી મને લાગ્યું કે એમનું તેજ ઓછું થયું છે. સીધા સવાલો કરીને એમને પરેશાન કરવાની મારી કોઈ ઇચ્છા નહોતી. દાંતની તકલીફ સિવાયની બાબતોને હું અનિવાર્ય હોય તો જ વચ્ચે આવવા દઉં.

“તમારા બે દાંત ખરાબ થયા છે. બંનેમાં ૩ટ કેનાલ ટ્રીટમેન્ટની જરૂર છે. પછી બંનેમાંથી દુઃખાવો જતો રહેશે.” મેં કહ્યું.

“દુઃખાવો જતો રહેશે!” એ ફિક્કું હસીને બોલ્યા, “હવે તો દુઃખ પણ જિંદગી સાથે જશે.” બે વાક્યો એ વાતની પુષ્ટિ કરતા હતા કે એ આવ્યા ત્યારે મેં જે વિચાર્યું એ બરાબર હતું.

એમણે પોતાની વાત ચાલુ રાખી, “ઠીક છે ડૉક્ટર, તમને જે જરૂરી લાગતું હોય એ કરીએ. મારે ક્યારે આવવાનું થશે?”

“તમને વાંધો ન હોય તો કાલથી જ શરૂ કરી દઈએ.”

એમના ગયા પછી અમે બાકીના પેશન્ટ્સનું કામ પૂરું કર્યું. રાતે છેલ્લે આખા દિવસનો હિસાબ, બીજા દિવસની એપોઇન્ટમેન્ટ્સ એ બધી વાતો ચાલી રહી હતી, ત્યારે પ્રીતિએ મને પૂછ્યું, “સર, પેલા આંટી તમારી સાથે પોતાની કોઈ પર્સનલ વાત શેર કરવા માગતાં હોય એવું લાગ્યું.” પહેલી વાર એ દાંત સિવાય બીજા કોઈ વિષયની વાત બોલી!

“હું જાણું છું...” એના મનમાં શું ચાલી રહ્યું છે એ જાણવા માટે, મેં વાત અધૂરી છોડી.

“તો તમે એમને વધુ બોલવા માટે... આઈ મીન...” એ સમજાવી ન શકી, પણ હું સમજી ગયો.

“તને તારો જવાબ મળી જશે, એમની ટ્રીટમેન્ટ પૂરી થાય ત્યાં સુધી રાહ જો.”

એ બીજા દિવસે આવ્યાં, ટ્રીટમેન્ટ શરૂ થતાં જ એમનો દુઃખાવો જતો રહ્યો. એમણે ફિક્કું પણ સ્માઈલ આપ્યું. એ ગયા પછી મેં પ્રીતિને એમના દાંતમાં વાપરેલું એક નવું મટીરિયલ બતાવ્યું. એને એ વિષય પર વાંચીને આવવાનું પણ કહ્યું, “સર, તમે આજે પણ એમને કંઈ પૂછ્યું નહીં!”

હું સહેજ હસ્યો, “તને બે મહત્વનાં લેસન્સ શીખવા મળી રહ્યાં છે. આ એવા ગુણ છે જે તારી પ્રેક્ટિસમાં અને જિંદગીમાં પણ કામ આવશે. એક છે પ્રોફેશનલ એથિક્સ અને બીજું છે ધીરજ. એ એમના પતિના મૃત્યુ વિશે અને એ પછીની એમની જિંદગી વિશે આપણી સાથે વાત કરશે. બીજી રૂટ કેનાલ પૂરી થાય એટલી રાહ જો.”

એના ચહેરા પર સાફ લખેલું હતું કે એને આશ્ચર્ય થયું, “સર, તમે આટલા શ્યોર કેવી રીતે છો?”

“અનુભવ, અવલોકન...”

છેલ્લી ઓપોઇન્ટમેન્ટ વખતે એ અમારી સાથે થોડું બેઠાં. દુઃખાવો જતો રહ્યો હોવાથી એ થોડા હળવાશમાં લાગ્યાં. ડેન્ટલ સર્જન્સ તરીકે અમે લોકો પેશન્ટ્સની પર્સનલ લાઇફ વિશે જરૂર ન લાગે ત્યાં સુધી સામેથી કંઈ પૂછતાં નથી હોતાં. જો કે સામેથી કોઈ વાત કરે અને કંઈક સલાહ-સૂચન કે મદદ કરવા જેવું લાગે તો ચોક્કસ એ કરીએ. લગભગ એકાદ અઠવાડિયા પહેલાં જ એ સમયે એક પુસ્તકમાં મેં દરેક રોગના મૂળમાં વિચારોનો શું રોલ હોય એ વાંચેલું. અને મને આશ્ચર્ય ત્યારે થયું કે એમાં દાંતના રોગોનો પણ ઉલ્લેખ હતો. અને એમાં જે તર્ક હતા એ પણ વિચારવાલાયક હતા. મેં ત્યારે જ વિચારેલું કે જ્યારે કોઈ પેશન્ટ પોતાની અંગત વાત કરે, તો શાંતિથી સાંભળી અને એ પુસ્તકમાં જે ઉલ્લેખ હતો એ બંધબેસતો છે કે કેમ એ નક્કી કરવું.

એ દિવસે એ રડ્યાં. પોતાની જિંદગી વિશે બોલવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે હું પ્રીતિનો ચહેરો જોઈ શકતો હતો, એના ચહેરા પર આશ્ચર્ય અને દયાના ભાવ ઊપસી આવ્યા હતા.

“તમારા અંકલ હવે નથી. મારી જાણે દુનિયા જ જતી રહી...” એ રડતાં-રડતાં ટુકડે-ટુકડે બોલી રહ્યાં હતાં, “જીવન જીવવું જ ન ગમે એવું ક્યારેય થયું જ નહોતું.”

મને અંકલ બરાબર યાદ હતા. મેં એમનામાં ચાર ડેન્ટલ ઇમ્પ્લાન્ટ્સ અને એક રૂટ કેનાલ ટ્રીટમેન્ટ કરેલી. હું ઘણા લોકોને રોજબરોજ મળતો હોઉં, પણ એમના જેટલા સારા માણસો ઓછા હોય છે. એ આવે ત્યારે એક વાક્ય ચોક્કસ બોલતા, “થેન્ક યૂ ડૉક્ટર, ઈન ઓડ્વાન્સ.”

મેં આંટીને સાંત્વના આપતાં કહ્યું, “જાણીને દુઃખ થયું...” એટલું બોલીને હું અટકી ગયો. કેટલું, ક્યાં અને શું બોલવું એ જ જિંદગીની સૌથી મોટી સમજ હોય છે કદાચ.

“એ ગયા ત્યારથી હિતેન, મારો દીકરો મને દિલ્હી એની પાસે બોલાવે છે. હું નથી ગઈ, મને અહીંયાં વધુ ઠીક લાગે છે.” ઓછું છતાં એ હજી પણ રડતાં હતા. પ્રીતિએ એમને પાણી આપ્યું. “એક વર્ષ થઈ ગયું, પણ હજી કાલે જ આ ઘટના બની હોય એવું લાગે છે.”

હું અનુભવી રહ્યો હતો કે એમને હજી ઘણી વાતો કરવી છે.

“હું જાણતી જ હતી કે એમની તબિયત દિવસે-દિવસે બગડી રહી છે, એટલે માનસિક રીતે થોડી તૈયાર થતી જતી હતી. પણ જ્યારે ખરેખર એ બન્યું ત્યારે ઘણી તકલીફ પડી.” એ થોડી વાર ચૂપ થઈ ગયાં. અમે પણ ચૂપ રહ્યાં.

“મને થોડી સ્કિનની તકલીફ છે. કોઈ સારા ડોક્ટર ધ્યાનમાં હોય તો કહો, હમણાં એ તકલીફ વધી છે.”

મેં જોયું કે એમણે વિષય બદલવાની કોશિશ કરી.

“ચોક્કસ હું કહું, પણ પહેલા મને એ જાણાવો કે તમને સૌથી વધુ તકલીફ કઈ વાતની છે.”

“આમ જુઓ તો કંઈ નથી...”

“... અને આમ જુઓ તો ઘણું બધું છે...” હું પહેલી વાર વચ્ચે પણ બોલ્યો અને વાક્ય અધૂરું પણ છોડ્યું. એ દિવસે મેં એમની એપોઈન્ટમેન્ટ છેલ્લે રાખેલી, મારી પાસે પૂરતો સમય હતો કે હું એમને સાંભળીને એમને મદદરૂપ પણ થઈ શકું.

એ ઘણા ખરા તો ત્યારે જ સ્વસ્થ થઈ ગયાં હતાં, જ્યારે એમને લાગ્યું કે હું એમને શાંતિથી સાંભળીશ. દુનિયામાં શ્રોતાઓની સંખ્યા વધી જાય, તો લોકોની ઘણી ચિંતાઓ તો એમાં જ ઓછી થઈ જાય.

“લગ્ન કર્યા ત્યારથી એમના રસ્તે જ જીવી છું. એમના જેવા માણસ ન થાય, પણ એમને કોઈ શોખ નહોતો. એમને બહાર હરવું-ફરવું, ફિલ્મો જોવી કે એવી કોઈ ઈચ્છા થતી નહીં. એમણે બજારના દરેક કામની જવાબદારી લીધેલી. શાકભાજી, કરિયાણું લાવવા માટે કે બેન્ક માટે એ જ જતા. અને હવે બધું મારે જાતે જ કરવાનું હોય છે. સાચું કહું તો હું મૂંઝાઉં છું. આ બધું જાતે કરવામાં તકલીફ પડે છે, તો પણ ક્યારેક એમાં મજા આવે છે.”

“મને એવું લાગે છે કે તમે તમારાં બધાં જ કામ જાતે કરો છો એ માટે તમારે ખુશ થવું જોઈએ. ખુશ થવું એ કોઈ ગુનો નથી. થોડી વાતો સમજાવું એ કદાચ તમને ઉપયોગી થશે. આપણું શરીર સતત બદલતું રહે છે. આપણે આપણી જ જૂની આવૃત્તિથી ઘણાં આગળ આવી ગયાં છીએ. એટલે કે દસ વર્ષ પહેલાં આપણું જે શરીર હતું એ નથી હવે. આપણે એક-એક મિનિટ પર બદલી રહ્યાં છીએ. કુદરતનો આ નિયમ સમજી લઈએ તો ઘણા રોગમાંથી મુક્ત થઈ શકાય.” મેં જોયું કે એ શાંતિથી સાંભળીને વાતને પોતાની સાથે જોડવા લાગ્યાં છે, એટલે મેં આગળ કહ્યું,

“નકારાત્મક વિચારો તમારા મન અને શરીર બંનેને હાનિ પહોંચાડે છે. આપણે એકદમ ધ્યાન આપીને આપણી શક્તિને ત્યાંથી દૂર કરવી જોઈએ. તમે કેટલાય એવા લોકોને જોતા હશે જે તાજગી અને શક્તિથી ભરપૂર લાગતા હોય. ક્યારેક તમને એવો સવાલ પણ થયો હશે કે પોતાની ઉંમર કરતાં આટલા યુવાન કેવી રીતે રહેવાતું હશે! બાકી ઘણી બાબતો છે, પણ મુખ્ય છે ભૂતકાળને ભૂતકાળમાં છોડવાની આદત અને આવડત. ખરાબ નહીં, સારી યાદોને પણ! પછી દરેક રોગની રૂઝ વળી શકે. આપણે અહીંયાં આ પળમાં વાતો કરી રહ્યાં

છીએ એનાથી મોટી બીજી કોઈ હકીકત નથી. બસ આટલું સમજી લઈએ તો કોઈ પણ રોગ ઝડપથી અને આસાનીથી ભાગી જાય.”

મને યાદ આવ્યું કે મોટો હું નહીં આંટી છે, એટલે મેં ઉમેર્યું, “તમે મારા કરતાં વધુ દિવાળી જોઈ છે. તમને નથી લાગતું કે તમે અત્યાર સુધી ન કર્યું હોય એવું બધું જ કરવા માટે આ શ્રેષ્ઠ સમય છે? અંકલ જ્યાં પણ હશે ત્યાં એમના આત્માને તો જ શાંતિ મળશે, જો તમે ખુશ હશો, સંતોષથી જીવતાં હશો.” મને યાદ નથી કે એ પહેલાં મેં ક્યારેય મારાથી બે-ત્રણ દાયકા મોટી વ્યક્તિને આ રીતે સાંત્વના કે સમજણ આપી હોય, પણ સમયની જરૂરિયાત હતી અને સલાહો આપોઆપ નીકળવા લાગી.

એ મલક્યાં, અને એ ભાર વગરનું હતું. એ સમજી ગયા હતાં કે હું શું કહેવા માગું છું. એ જરા ટટ્ટાર થઈ ઊભા થયાં, આંખોમાં નવી ચમક પણ હતી. એમનું ‘આવજો’ ઘણો ભાર ઊતરી ગયા પછીનું આવજો હતું, એવું ‘આવજો’ કે જાણે એમને ફરી આવવું નહીં પડે.

કોઈના મનની રૂઝમાં નિમિત્ત બનીએ ત્યારે આપણે પોતે પણ કોઈ અદ્ભુત લાગણીમાંથી પસાર થતા હોઈએ છીએ, મેં નોંધ્યું... અનુભવ્યું.

જેવાં એ ગયાં કે પ્રીતિ તરત જ બોલી, “વન્ડરફૂલ સર, તમે આટલા શ્યોર કેવી રીતે હતા? અને તમે જે રીતે એમને સમજાવ્યાં...”

“... અવલોકન અને કદાચ અનુભવ.”

મેં એપ્રોન કાઢ્યો, હાથ ધોયા. સ્ટાફ મિટિંગ પૂરી કરી, થોડી ગપસપ કરી. અમે દિવસ આ રીતે જ પૂરો કરીએ. મને હસતા

ચહેરાઓ ગમે. એટલે આખા દિવસમાં જે પણ તીખી, મીઠી કે કડવી વાતો થઈ હોય, એનું સરવૈયું ત્યારે જ પૂરું થઈ જાય. આ સમયમાં સ્ટાફને પણ આઝાદી હોય કે એ મારી ભૂલો મને કહી શકે. એ લોકો મને ચીડવી પણ શકે.

અમે જ્યારે નીકળી રહ્યાં હતાં, ત્યારે પ્રીતિએ મને પૂછ્યું, “મારી લાઈફનો એક ઇસ્યુ છે, હું તમારી સાથે શેર કરી શકું?”

“કરી જ શકે ને...” મેં થોડો ગંભીર ચહેરો બનાવીને કહ્યું, “પણ... કાઉન્સિલિંગ ફ્રીસ થશે.”

“શ્યોર સર.” એ હસી પડી.

‘તો કાલે મળીએ...’

પ્રીતિ સમયસર પહોંચી ગઈ હતી અને આજે વર્ષો પછી જોગાનુજોગ હું મોડો હતો.

મેં હસીને કહ્યું, “તારા પહેલા દિવસે તું મારાથી આગળ નીકળી જાય છે.”

મેં ચાવીઓ જગ્યાએ મૂકી અને એપ્રોન પહેરતાં-પહેરતાં કહ્યું, “હવે તો બેબી આવશે ત્યાં સુધી તું અહીંયાં જ છે. મારે એલર્ટ રહેવું પડશે.”

થોડા પેશન્ટસની ફાઈલ્સ પડી હતી, મેં એ જોઈ અને દિવસ શરૂ થયો. પૂર્વ મને ‘બ્રીફિંગ’ આપવા તૈયાર જ હતો. મેં દરેક માટે અલગ-અલગ હુકમ છોડ્યા અને સ્ટાફ કામે લાગી ગયો. એક્સ-રેની જરૂર પડી ત્યારે અમારા સૌથી જૂના આયાબહેનને યાદ આવ્યું, “પ્રીતિબહેન તમે બાજુમાં જાવ, ભૂલી ગયાં?” એમનો મીઠો કાઠિયાવાડી લહેકો સાંભળવાની મજા પડે.

“સર, હું બાજુની ચેમ્બરમાં રહું છું અને મેમ ફી હોય તો ડાયેટ ચાર્ટ પણ બનાવી લઉં છું.”

એ ગઈ અને અમે અમારું કામ આગળ ચાલુ રાખ્યું, થોડા દિવસોમાં અમે ટેવાઈ ગયાં. દરેક સ્ટાફ મેમ્બર પ્રીતિનું ખાસ ધ્યાન રાખે. આમ પણ એને હવે પાંચેક વર્ષનો અનુભવ હતો.

એટલે નવી હોય એવી સારવારમાં જ હું એને જોડાવાનું કહેતો.
પૂર્વ પણ ત્યારે અચૂક ધ્યાન આપતો.

લગભગ એક અઠવાડિયા જેવું થયું હશે, પ્રીતિ કોઈ ડાયરી લઈને આવી. મારા હાથમાં ડાયરી આપતાં-આપતાં એણે કહ્યું,

“જ્યારે હું મારા પ્રોબ્લેમ્સ માટે તમારી પાસેથી એડવાઇઝ લેતી, ત્યારે એ બધું હું આ ડાયરીમાં નોટ કરતી. મારી જિંદગી વિશે, અવેરનેસ વિશે અને સંબંધો વિશે મને પ્રશ્નો થયા અને તમે જવાબો આપતા ગયા એ બધું જ આમાં છે. મને ખબર નથી કે હું કેટલું મારા જીવનમાં ઉતારી શકી, પણ મેં આમાં એ બધું જ લખ્યું છે.”

મારા માટે આ ડાયરી એક સરપ્રાઇઝ હતી. હું ઉપર-ઉપરથી એમાંથી પસાર થતો ગયો, એમ કંઈક અલગ જ અનુભવ થયો. એવા ઘણા લોકો હશે જેમની જિંદગી માટે મેં કંઈક કર્યું હોય અને એમણે મને સામે લાગણી અને આદરથી ગદ્ગદ કર્યો હોય, પણ આ કંઈક અલગ જ હતું.

“સર યાદ છે જ્યારે મેં તમને પહેલી વાર કંઈક પૂછેલું? પહેલાં મને તમારી પર્સનાલિટી એક ટિપિકલ ડેન્ટલ સર્જન જેવી લાગેલી. મને લાગતું કે તમે ખાલી ફીલ્ડની વાતોમાં જ રસ લેશો. પેલા આંટી સાથેની તમારી વાતો પછી મેં તમને અલગ રીતે જોયા. ત્યારે મને થયું કે મારી જિંદગીના બધા પ્રોબ્લેમ્સનું સોલ્યુશન તમારી પાસેથી જ મળશે.”

મને એ દિવસો યાદ આવ્યા. આંટીનું કામ પૂરું થયું એના બીજા દિવસે પ્રીતિએ મને પૂછેલું,

“સર, ફ્રેન્ડશિપ કે લવ, વધારે શું સારું?”

“આ કેવો સવાલ છે?” કોઈ પણ પ્રસ્તાવના વગર આવેલા એના સવાલના જવાબમાં મારાથી કુદરતી જ બોલાઈ ગયું.

“મેં તમને કહ્યું હતું ને સર, કે મારે એક પર્સનલ વાત કરવી છે.”

“હા તો આ તો જેનરિક છે.”

“સારું તો મારી પર્સનલ વાત ભૂલી જઈએ. ઓવરઓલ તમારું શું માનવું છે?”

બે-પાંચ પળ માટે વિચારીને મેં કહ્યું, “કોઈ પણ સંબંધનું નામ ક્યારેય બદલવું ન જોઈએ. સરખામાણીની જરૂર જ શું છે? વસ્તુની, વ્યક્તિની કે સંબંધની!”

“પણ સર, તો પણ...”

“... સારું. જો પ્રેમ ખૂબ તીવ્ર ભાવના છે. એ દુઃખ આપે કે સુખ બંને તીવ્ર હશે. પ્રેમ કરવા માટે આ તીવ્ર ભાવો સાથે કામ પાર પાડવાની ક્ષમતા જોઈએ. દોસ્તીનો ગ્રાફ સ્થિર હોય છે. એટલે એ તીવ્ર ન હોય. ગતિ પણ સ્થિર હોય. એટલે એ અવિરત ચાલ્યા કરે. આવક, હોદ્દો, ભણતર કે એવા બીજા કોઈ સામાજિક માપદંડો પ્રેમને લાગુ નથી પડતા. એટલે જ કદાચ પ્રેમને ‘આંધળો’ કહેવાતો હશે. છતાં એ જ કારણ છે કે પ્રેમમાં તમે ખાસ હોવાનો અનુભવ કરો છો. કોઈ છે જેના માટે તમે કે જે તમારા માટે બીજા બધાથી ઉપર છે. મિત્રતા એવો સંબંધ છે, જેનાથી એક જ સમયે આપણે કેટલાય લોકો સાથે અલગ-અલગ રીતે જોડાયેલા હોઈએ છીએ. પ્રેમ કોઈ માટે જીવતા શીખવે છે, દોસ્તી કોઈ સાથે જીવતા શીખવે છે. મિત્રોની સંખ્યા, પ્રકાર બદલતા રહે છે. આપણાં સમય અને જરૂરિયાત પ્રમાણે કે કોઈનાં સમય અને જરૂરિયાત પ્રમાણે સામાન્ય ખાણીપીણીથી લઈને તકલીફોમાં એકબીજાની સાથે રહીએ છીએ. પ્રેમમાં સંખ્યાનો તો સવાલ જ નથી. પ્રેમમાં કોઈ પ્રકાર પણ નથી, પ્રેમ માત્ર પ્રેમ છે.